

SANTRAUKA. Aptariami esminiai Kavolio filosofijos klausimai, susiję su savęs suvokimu ir įprasminimu per skausmo pasiją, per vidinės tuštumos pojūtį, kitaip sakant, rėmimąsi niekuo. Tokia sąmoninga Kavolio pozicija daro jį panašų į Jeana-Paulį Sartre'ą. Savęs suvokimas paremtas pareigos, įsipareigojimo, ištikimybės sampratomis, kurios drauge su atjauta ir atmintimi svarstomos kaip svarbiausi žmogiškosios bendrystės saitai. Tuštumos pojūtis suartina Kavolio mąstymą su liuteronų mistiko Jakobo Böhme'o mokymu, kuriame Dievas yra tapatinamas su tuštuma ar nebuvimu. Tuštuma siejama su transcendencija, kuri paaiškinama kaip visko kėlimas į nežinomybę. Tik per santykį su nežinomybe formuojasi ego. Transcendencija, bendrystė ar solidarumas ir besiformuojantis ego sueina į vieną mazgą. Tiesa, ego yra apmąstomas skirtingose kultūrose, skirtingose civilizacijose. Ego, kaip savasis aš, yra nusakomas per skirtį su kitokiais galimybėmis kitokiose civilizacijose. Nuo artimas kito, nuo ne alter ego, skiriamas tolimas kitas, kuriame ego neatsispindi, nes yra kitoks. Ego pateikiamas vienoje plotmėje su civilizacija, tokius, atrodytų, visiškai nesugretinamus dalykus sieja prasmės visuma. Iš vienos pusės – ego, arba aš pats kaip prasmės šaltinis ir prasmės konfigūracija, iš kitos pusės, – toks milžiniškas plotas kaip civilizacija. Galimybė gretinti savąjį aš su civilizacija laikoma Kavolio teorijos tolimiausiu tašku.

RAKTAŽODŽIAI: Kavolis, egologija, transcendencija, bendrystė, solidarumas, ego, civilizacija, prasmė.

Egologija yra filosofinė *ego*, arba *aš*, samprata. Ją ypač išplėtojo fenomenologai, paversdami savotiška „pirmąja filosofija“: Edmundo Husserlio transcendentalinis *ego* yra pagrindinis filosofinis konstruktas, kuriuo remiasi visa kuo plačiausiai suprasto sąmonės turinio, patyrimo sričių ir klodų, jų sąrangos ir kilmės bei raidos analizė.

Egologija gali tapti parankia tyrimo perspektyva ar konceptualiniu įrankiu, nagrinėjant mąstymo ar kultūros istorijos medžiagą, kai turime reikalą su asmeniu, kuris vienaip ar kitaip atsigręžia į save patį ir savo veiklą, taip pat artikuliuoja tekstuose šią atgręžtį ir jam atsiveriantį vaizdą. Savirefleksiniai diskursai gali būti labai įvairaus pobūdžio: memuariniai, autobiografiniai, epistoliniai, išpažintiniai, o jei asmuo yra kultūros, mąstymo, jautimo ar vaizduotės tyrinėtojas – tai ir teoriniai bei analitiniai, metodologiniai, galiausiai – filosofiniai.

Radikalus būties pagrindo ieškojimas daro Vytautą Kavolį artimesnį René Descartes'ui, o kartu nuo jo labai skiria. Descartes'as, kaip žinia, savo tyrimą parėmė egologija, *ego* savirefleksija ir teigė, kad „maštau – vadinasi, esu“. Kavolis, tiesiogiai turėdamas šitai omenyje ir tai nurodydamas, suformulavo lygiagretų ir tam tikra prasme alternatyvų principą: „skauda, vadinasi, esu“. Abiem atvejais suponuojamas esmiškai dalyvaujantis ir kuo konkrečiausiai suprantamas *ego*, aš pats. Descartes'as reikalavo, kad kiekvienas „bent kartą gyvenime“ suabejotų viskuo, kuo tik pajėgia suabejoti, kad galėtų rasti tai, kas yra neabejotinai tikra. Kavoliui savo paties buvimo pagrindas ar, tiksliau sakant – proga, galimybė sučiuopti tikrąjį savo buvimo pagrindą yra skausmas. Tai pasija, stipriausia ar viena stipriausių pasijų. Labai svarbu, kad radikali sąmonė, kuri atskleidžia save ir kartu atsiskleidžia pačiai sau, Kavoliui yra ne teorinė, tiriančioji, maštančioji, kaip kad kartezinė sąmonė, o pasijinė, kęšminė. Kaip pagrindinį, būtinės, *esu* plotmės dalyką jis aptinka būtent šią pasiją *par excellence* – skausmą.

O šalia skausmo svarbiausia yra kita, ne tiek dekartiška, kiek paskališka tuštumos patirtis, svaiginantis pojūtis, kad tavo buvimas niekuo nesiremia, arba remiasi niekuo. Šiaip jau kasdienybėje tai lengvabūdiškas buvimas, kuris niekuo nesiremia, bet nieko neklausia ir negalvoja apie jokią pagrindą, jo nepasigenda, o tiesiog plevena sau, gyvena kaip gyvenasi. Vis dėlto kartais gali atkreipti dėmesį, suvokti ir išlaikyti savo dėmesio lauke, kad pačiame tavo buvimo centre žiojėja tuštuma, kiaurymė, kitaip sakant, kad *yra niekas*. Ši gąsdinanti įžvalga yra tvirčiausias laisvės pagrindas: bus tai, ką pasirinksi, būsi tu, ką pasirinksi, jau esi tai, ką pats sau nepastebimai esi pasirinkęs. Ši įžvalga pati savaime nepakeičia gyvenimo turinio, bet pakeičia jo prasmę. Čia mes atsiduriame šalia kito radikalaus mąstytojo Jeano-Paulio Sartre'o, kuris buvo svarbus Kavolio savivokai, kaip ir Albert'as Camus bei protestantų teologas Paulis Tillichas. Bet svarbiausias ne įtakų klausimas, ne tai, ką jis perskaitė, ką perėmė, kuo sekė. Vadinamosios įtakos, lektūros ir sekimai taip pat yra konkretūs minėto esmiško pasirinkimo segmentai. Paminėjau du esmiškus Kavolio mąstymo kaimynus: Descartes'ą ir Sartre'ą, kurių atžvilgiu galime lokalizuoti ir jo mąstymo išeities tašką.

Vadinasi, *kažkas, kažkoks* esi laisvės „pagrindu“, kitaip sakant, be pagrindo arba niekio pagrindu. Koks gi tas pasirinkimas be pagrindo yra, kalbant konkrečiai? Kavolis tai pasako netikėtai paprastai, kaip savaime suprantamus dalykus: tai įsipareigojimai ir ištikimybė tiems įsipareigojimams, sudarantys vis atsinaujinančių asmens pastovumą. Šitaip apsisprendžiant, kaip jis išsireiškė, „desperatiškas blaivumas“ derinasi su „desperaciją praaugančia ištikimybe“ (Kavolis 1994a: 106). Ištikimybė yra pati svarbiausia asmenų bendrijos sankaba, kuri, kalbant egologiškai, laikosi specifine tavo galia: kiek, desperatiškai blaiviai žvelgdamas į savo bendriją, vis dėlto esi jai ištikimas, tiek iš tiesų jai priklausai. O jei desperacija paima viršų,

jei nesi ištikimas arba esi abejingas – tiesiog nebepriklausai jai. Su bendrija asmenį sieja pasijos – kančia ar meilė, apie kurią Kavolis, beje, niekad nekalbėjo, manau, iš drovumo. „Nužemintųjų generacijoje“ tai atjauta ir atmintis, arba ištikimybė tiems, kurie jau yra išėję. Stebėtina Kavolio mąstysenos ypatybė – kad skausmas jam visuomet yra skausmas dėl kito. Šiuo atveju egologija esmiškai siejasi su ypatingu kitu – ne su *alter ego*, tokiu panašiu į tave, kad jis gali būti tavo paties atspindžiu, o su artimu kitu, artimuoju. Kitas, kuris paliečia asmenį jausmiškai, kurį jis atjaučia, yra esmiškai svarbus jam konstituojuantis. Žinoma, Kavolio atveju šią mintį intensyvinu trapios ir neišvengiamai tirpstančios išievių bendrijos patirtis, bet iš principo tai galioja kiekvienai savųjų, artimųjų bendrijai. Tai ištikimybė pasijiniu, o ne kokių teoriniu, racionalių ar kasdienės savaime suprantamybės pagrindu. Ja remiasi toks solidarumas, kai nieko nelieka, išskyrus iš tuštumos išaugančius įsipareigojimus.

Tai gretintina ne tik su Sartre'u, bet ir su liuteronų mistiku Jakobu Böhme'u, kurio Kavolis tikriausiai niekur nėra minėjęs, tapatinusiu Dievą su tuštuma ar nebūtimi. Ne tik *aš*, bet ir transcendencija yra tuštuma. Kavolio santykis su transcendencija buvo sudėtingas. Reikia išskaityti į jo knygelę, skirtą Vincui Kudirkai, kuris buvo vienas iš Kavolio *alter ego*. Jis rašo, kad žmogus yra esmiškai nepakankamas, jam reikia transcendencijos.

Kudirka stovėjo ne prieš Nieką, bet prieš Nežinomybę, kurioje žmogus gali išskaityti tai, kam jis pajėgus. Tikėjimas yra Visko įkurdinimas Nežinomybėje. (Kavolis 1994c: 61)

„Viskas“ reiškia, kad *ego*, kuris turi apsispręsti, konstituoja, daro save tik per veiksmus su esmiška, koheletiška nežinomybe. Bet sąmoningas žmogus apsisprendžia ne šiaip kokių nors pagrindu, pavyzdžiui, paveldėtos tradicijos ar tariamos savaime suprantamybės, o savo vidinės tuštumos ir jos paradoksalaus papildo – visiškoje nežinomybėje įkurdinto *visko* pagrindu. Šitai Kavolis apibrėžia kaip tikėjimą. Toks tikėjimas yra kuo artimiausias tam, ką apibūdinau kaip ištikimybę – svarbiausią buvimo su kitais pagrindą. Toks tikėjimas ir toks bendriją siejantis solidarumas susimezga į mazgą, sudarantį *ego* branduolį.

Nors ir trumpiausiai aptariant, tai dar anaip tol ne visa Kavolio egologija, o veikiau tik jos kristalizacijos pradžia, tiesa, lemtinga pradžia. Jeigu pasektume vėlesnius jo sociologinius, kultūros teorijos ir civilizacijų studijų veikalus, tai pamatytume, kad juose Kavolis mėgina analitiškai ir teoriškai nagrinėti, kokias *ego* sučiuopimo galimybes atveria skirtingos kultūros ir netgi skirtingos civilizacijos. *Ego*, savašis *aš* nusakomas per skirtį nuo kitokių galimybių kitokiose civilizacijose. Šitaip iškyla tai, ką pavadinčiau *tolimo kito* problematikos lauku. Tai ne *artimas kitas*, ne tave patį geriausiai išsakęs artimasis, kone dvynys, kaip buvo su Algimantu Mac-kumi (Kavolis 1994a), o vėliau, iš kiek didesnio atstumo, Alfonsas Nyka-Niliūnas (Kavolis 1994b). Ne šie *alter ego* ir ne Vincas Kudirka, kuris neabejotinai buvo

labai artimas Kavolio *alter ego*: šiame veidrodyje jis išvelgė save, kaip ir Mackaus bei Nykos-Niliūno veidrodžiuose. Santykis su kitais, tolimais *aš* buvo nebe tiesioginis, čia reikėjo nebe veidrodžio, o kitokios, analitinės optikos. Tiksliai teoriniai samprotavimai ir analizės galėjo suvesti į santykį su tokiu *aš*, nes nei priklausymo, nei solidarumo buvo neįmanoma patirti tiesiogiai, kaip kad su savaisiais. Tekdavo griebtis ištisos sociologo, kultūrų ir civilizacijų analitiko mašinerijos. Be to, Kavolis nesinaudodavo gatavomis teorijomis, o kaskart meistraudavo savąją, pagal reikalą derindamas, gretindamas ir konfrontuodamas skirtingas teorijas. Jis nagrinėjo įvairaus tipo biografijas, tapatybės tipus, tvarkos paradigmas ir kita (Kavolis 1984). Ypač svarbi pasidarė sąmoningumo struktūros sąvoka, leidžianti kalbėti apie daugybinių sąmoningumo lauką, skirtingas sąmoningumo (ar tiesiog sąmonės) struktūras. Tuo pačiu savoji pozicija buvo įrašyta į daug platesnius topologinius rėmus. Kavolis nagrinėjo skirtingas vadinamąsias tvarkos paradigmas ar *aš* tapatybių tipus. Net keliose iš jų atpažįstamas kavoliškasis *aš* arba *mes*. Šitaip savyosios mąstymo prielaidos atsiduria teoriniuose lyginamuosiuose metakontekstuose šalia kitų, kitokių. Skleidžiant šių prielaidų bendrybes ir skirtumus, labai praplatėja savivokos akiratis, o kartu ji pagilėja.

Mano supratimu, šiuose tyrimuose galima išvelgti komplikuoto, netiesioginio gretinimo su savąja patirtimi (žinoma, nebe grynai asmeniška, o kaip tam tikros kultūros atstovo) aspektus. Tokie gretinimai, remiantis teorijomis ir kitų tyrinėtojų atliktomis studijomis, buvo būdingi netgi jam aptariant civilizacijas – „didžiausi[a]s veikinči[a]s sociokultūrin[e]s sistem[a]s“ (Kavolis 1998a: 10) arba „pači[as] komplikuočiausi[as] kultūrin[es] konfigūracij[as], koki[as] galima atpažinti“ (Kavolis 1996: 205), kaip jis jas apibūdindavo. Vakarietiško asmens savivoką Kavolis gretino ne tik su plačiausiu aprėpiamu kultūriniu visetu – civilizacija – bet ir su skirtingomis civilizacijomis. „Civilizacijos, be kita ko, yra susijusių individualių egzistencijos formų rinkiniai. <...> Individualios egzistencijos savo formą daugiausiai įgyja iš civilizacinių kontūrų (įskaitant ir svetimus), kuriuose jos patiriamos, tačiau civilizacijos savo kontūrus įgyja (ir nuolatos įgyja arba keičia) iš formų, į kurias individai organizuoja savo patirtį“ (Kavolis 1998b: 41). Gretinimas vienoje plotmėje, atrodytų, visiškai nesugretinamų dalykų – tokios milžiniškos prasmės konfigūracijos kaip civilizacija ir savojo *ego* kaip prasmės šaltinio, sakytum, yra perdėm egocentriškas, jeigu šis gretinimas nebūtų metodologiškai kontroliuojamas ir siaurai aspektualizuotas. Mėginimą save patalpinti į plačiausią prasmės kontekstą laikyčiau tolimiausiu kultūros ir visuomenės teorijai pasiekiamu tašku, o kartu – savausiu, labiausiai įtraukiančiu. Tarp šitų dviejų, poliariškai priešingų taškų tarpsta kuo įvairiausios egologinių požiūriu svarstytinios kultūrinės konfigūracijos.

Be kita ko, net keturios Kavolio knygos buvo skirtos lietuvių „sąmoningumo“, kaip jis tai vadino, arba labai įvairių dvasinės kultūros matmenų rekonstravimui,

taip pat ir konstravimui, kūrimui: „Nužemintųjų generacija. Egzilio pasaulėjautos eskizai“, „Sąmoningumo trajektorijos. Lietuvių kultūros modernėjimo aspektai“, „Epochų signatūros“ (Kavolis 1994d), „Moterys ir vyrai lietuvių kultūroje“ (Kavolis 2016). Čia priskirtina ir „Žmogaus genezė. Psichologinė Vinco Kudirkos genezė“ (Kavolis 1994d), taip pat Daivos Dapkutės ir Egidijaus Aleksandravičiaus sudaryta jaunystės publicistikos rinktinė „Nepriklausomųjų kelias“ (Kavolis 2006) ir dar nesurinkti, periodikoje išsibarstę Kavolio tekstai. Visi šie dalykai išsidėsto tarp alfos ir omegos, tarp *aš* ir civilizacijos, dargi skirtingų civilizacijų.

LITERATŪRA

- Vytautas Kavolis (sud.). *Designs of Selfhood*. Fairleigh: Dickinson University Press, 1984.
- Kavolis, Vytautas. *Kultūros dirbtuvė*. Vilnius: Baltos lankos, 1996.
- Kavolis, Vytautas. *Moterys ir vyrai lietuvių kultūroje*. Vilnius: Apostrofa, 2016.
- Kavolis, Vytautas. *Nepriklausomųjų kelias*, b. v. Vilnius: Versus aureus, 2006.
- Kavolis, Vytautas, 1994a: *Nužemintųjų generacija*. In *Žmogus istorijoje*. Vilnius: Vaga.
- Kavolis, Vytautas, 1998a: Sąmoningumo istorija ir civilizacijų analizė. Vertė Arūnas Gelūnas. In *Civilizacijų analizė*. Vilnius: Baltos lankos.
- Kavolis, Vytautas, 1994b: *Sąmoningumo trajektorijos. Lietuvių kultūros modernėjimo aspektai*. In *Žmogus istorijoje*. Vilnius: Vaga.
- Kavolis, Vytautas, 1998b: Savojo 'aš' istorijos, socialumo žemėlapiai. Vertė Marijus Žiedas. In *Civilizacijų analizė*. Vilnius: Baltos lankos.
- Kavolis, Vytautas, 1994c: *Žmogaus genezė. Psichologinė Vinco Kudirkos studija*. In *Žmogus istorijoje*. Vilnius: Vaga.
- Kavolis, Vytautas, 1994d: *Žmogus istorijoje*. Vilnius: Vaga.

Arūnas Sverdiolas

SOME INSIGHTS INTO THE EGEOLOGY OF VYTAUTAS KAVOLIS

SUMMARY. This article discusses Vytautas Kavolis's essential philosophical questions related to his self-understanding and making sense of himself through the passion of pain and the sense of inner emptiness or, in other words, the grounding of oneself in nothing. Such a conscious position of Kavolis makes him similar to Sartre. His self-understanding is based on conceptions of duty and loyalty, which together with empathy and memory are thought of as the most important ties of human community. The sense of emptiness likens Kavolis's thought to that of the Lutheran mystic Jakob Böhme, who identified God with emptiness or non-being. Emptiness is associated with transcendence, which is explained as the lifting of everything into the unknown. It is only through its relationship with the unknown that the ego is formed. Transcendence, community, solidarity, and the ego being formed go into one knot. To be sure, the ego is reflected on in distinct cultures and distinct civilizations. Ego as one's I is defined through its difference from other possibilities in other civilizations. A distant other in which the ego is not reflected because it is different is distinguished from a neighboring other, from something that is not one's alter ego. Ego is presented on the same level with civilization; such seemingly incomparable things are joined together by a totality of meaning. On the one hand, there's the ego or I myself as the source and configuration of meaning; on the other, there's such

a giant area as civilization. The possibility of comparing one's I with civilization is held to be the furthest point of Kavolis's theory.

KEYWORDS: Kavolis, egology, transcendence, fellowship, solidarity, ego, civilization, meaning.